

ДОЛАРИЗАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА НА ШЛЯХУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Досліджено світовий досвід застосування країнами офіційної, напівофіційної та неофіційної доларизації. Визначено переваги і недоліки, а також прихильників і супротивників доларизації як економічного явища. Проведено аналіз ступеня доларизації в Україні та зроблені висновки про те, що доларизація в українській державі набуває загрозливого характеру.

World experience of application by the countries official, semiofficial and informal dollarization is investigated. Advantages and lacks, and also adherents and opponents of dollarization as an economic event are defined. The degree of analysis of dollarization in Ukraine is conducted and the conclusions that dollarization in the Ukrainian state gets menacing character is carried out.

Ключові слова: офіційна доларизація, напівофіційна доларизація, неофіційна доларизація, купівельна спроможність грошей, бівалютна система, сеньйораж, монетарний ринок, курсова нестабільність.

Постановка проблеми. Більшість країн сучасного світу вважають національну грошову одиницю ключовим елементом незалежної монетарної політики. При цьому змусити громадян вважати грошима тільки власну валюту майже неможливо. З розпадом Радянського Союзу колишні республіки разом з незалежністю і власними грошовими одиницями отримали вільне право володіння іноземними валютами. Одним з наслідків такої грошової демократизації стала поступова доларизація економік нових незалежних країн. Тому дослідження доларизації вбачається нам своєчасним і актуальним на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти та проблеми доларизації досліджували науковці за межами України, на теренах СНД такі як: Є. Карапетян, Л. Красавіна, С. Моїсеев, Є. Сандоян, та в самій Україні О. Береславська, А. Гальчинський, В. Зимовець, В. Козюк, Д. Русак, А. Терес, Н. Шелудько, С. Шумська та багато інш. Проте, спираючись на світовий досвід, не існує загальної наукової думки з приводу доцільності та можливості встановлення офіційної доларизації як чинника стабільності або нестабільності валютного курсу та економіки держави в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін доларизація (dollarization) означає витіснення національної валюти іноземною валютою (не обов'язково доларом США), яка використовується в якості засобу обігу і заощадження, а також мірою вартості. Розрізняють офіційну або повну (official or full dollarization), напівофіційну (semiofficially dollarization) та неофіційну або тіньову (unofficial or shadow dollarization) доларизації. Перша означає, що внутрішня національна валюта використовується, в основному, для здійснення невеликих угод і офіційних платежів (податки, збори, мита і т.п.), друга, що національна валюта виступає другорядним платіжним засобом, третя, що долар або інша іноземна валюта відіграє ключову роль у проведенні великих внутрішніх операцій і нагромадженні заощаджень, надання кредитів.

Офіційною доларизацією, коли в обігу немає національної банкноти, користується обмежена кількість країн світу. За нашими підрахунками, у світі існує десять різновидів доларизації у відповідності з обігом тієї або іншої іноземної валюти на території держави. Замість власної грошової одиниці у грошовому обігу використовують:

– долар США – п'ять країн (Східний Тимор, Панама, Сальвадор, Пуерто-Ріко, Еквадор) та острови, які мають незалежний політичний статус (Бермудські, Британські Віргінські, Маршаллові, Федеративні Штати Мікронезії, Палау, Піткертн, Теркс і Кайкос);

– євро – Андорра, Ватикан, Косово, Монако, Сан-Марино, Чорногорія;

– російський рубль – Абхазія, Південна Осетія;

– австралійський долар – Кірибаті, Науру, Тувалу;

– швейцарський франк – Ліхтенштейн;

– вірменський драм – Нагірно-Карабахська Республіка (частина Азейбарджану);

– турецька ліра – Турецька Республіка Північного Кіпру;

– новозеланський долар – острови Кука (самокерована територія Нової Зеландії);

– датська крона – Гренландія;

– фунт стерлінгів – острови Св.Олени.

Треба зазначити, що «стаж» використання іноземних валют в якості внутрішньої грошової одиниці в різних країнах та островах має столітні виміри – Андорра з 1278 р., Гренландія приблизно з 1800 р., острів Св.Олени з 1834 р., Монако з 1865 р., Тувалу з 1892 р., Сан-Марино з 1897 р., Панама з 1904 р., Науру з 1914 р. І навпаки, існує ряд країн та островів, які відносно нещодавно ввели офіційну доларизацію і «стаж» яких, в цьому контексті, відносно малий – острова Кука з 1995 р., Еквадор з 2000 р., Сальвадор з 2001 р. Крім зазначених вище країн та островів світу на користь запровадження офіційної доларизації на офіційному рівні висловлюється – Аргентина, Бразилія, Індонезія, Мексика, Венесуела [1, с. 19].

До найважливіших недоліків режиму повної доларизації слід віднести те, що країна повністю втрачає контроль над грошово-кредитною політикою, можливості здійснення центральним банком країни ролі кредитора останньої інстанції для національної банківської системи, а також втрати сеньйоражу – як доходу держави від випуску банкнот, монет [3]. Втрати держави від сеньйоражу можуть складати дуже значні суми. Так, на думку депутата Державної думи Російської Федерації, доктора економічних наук, академіка Російської академії наук С. Глазьева «...военно-политическая гегемония США во многом держится за счет эмиссии доллара в качестве мировой резервной валюты и присвоения глобального сеньйоража, размер которого составляет около полутриллиона долларов в год и позволяет им легко финансировать свои военные расходы за счёт остального мира... для России величина такого налога составляет от 15 до 30 млрд долл. в год...» [4].

В сучасній світовій економіці існує також поняття напівофіційної доларизації. Більше десяти країн (Багами, Бруней, Гаїті, Камбоджа, Лесото, Ліберія, Намібія та ін.) характеризуються напівофіційною доларизацією. В цих країнах функціонує бівалютна система (bimonetary system). Згідно з визначенням МВФ у напівофіційно доларизованих країнах іноземна валюта вважається «іншим легальним платіжним засобом». Це означає, що іноземна валюта може широко використовуватися в економіці, але вона обов'язково виступає другорядним платіжним засобом стосовно національної валюти. На практиці в напівофіційно доларизованих країнах іноземна валюта превалює як валюта банківських вкладів, однак заробітна плата, податки й повсякденні витрати здійснюються в національній валюті.

Супротивники переходу на іноземну валюту вважають, що доларизація може бути постійною грошовою системою тільки в обмеженому колі невеликих держав або тимчасовим стабілізаційним засобом у великих країнах, де криза зруйнувала можливості адекватно керувати економікою держави. До числа найбільш видних супротивників офіційної доларизації можна віднести П. Кругмана (Принстонський Університет), Дж. Сакса (Центр міжнародного розвитку Гарвардського Університету), М. Філдстайна (Національне Бюро Економічних Досліджень, США) і С. Едвардса (Вища Школа Бізнесу Андерсена). Прихильники дискреційної грошово-кредитної політики у своїх дослідженнях опираються на макроекономічний підхід: об'єктом їх аналізу виступає країна, витрати і вигоди доларизації оцінюються з погляду національного господарства. У моделях відкритої економіки офіційна доларизація розглядається як один з полярних режимів у системі фіксованих і плаваючих обмінних курсів валют [5].

Серед академічних працівників, як і серед економістів-практиків, існує велика кількість прихильників доларизації. За неї ратують Р. Бэрроу (Стенфордський Університет) і Р. Дорнбуш (Массачусетський Технологічний Інститут), а також К. Шулер (Об'єднаний Економічний Комітет Конгресу США) і Г. Кальво (Міжамериканський банк розвитку). На відміну від своїх опонентів, захисники офіційної доларизації не розглядають її як засіб подолання кризової ситуації в країнах, де інші заходи виявилися безуспішними. Їхній аналіз емісійної політики перебуває в зовсім іншій, незвичній для класичних монетарних економістів, площині. Головним об'єктом досліджень прихильників доларизації виступає економічний агент, що самостійно діє на ринку на свій страх і ризик. Аналіз цілком лежить у руслі мікроекономічної теорії з усіма наслідками, що випливають звідси. Але, на нашу думку, власні інтереси економічного агента можуть абсолютно не збігатися з макроекономічними цілями уряду як представника держави.

Неофіційна або часткова доларизація – це ситуація, при якій резиденти країни тримають частку своїх активів у формі іноземної валюти й іноземна валюта виступає в ролі платіжного засобу, тобто іноземна валюта заміщає функції засобу обміну, одиниці розрахунку і засобу заощадження (нагромадження) внутрішніх грошей. У деяких країнах часткова доларизація може сприяти росту фінансового посередництва, але вона також підвищує чутливість фінансових систем до ризиків ліквідності та платоспроможності. Коли ці ризики не враховуються і не контролюються належним чином фінансовими установами та іншими учасниками ринків, вони можуть збільшити і навіть викликати хвилювання населення, провокуючи масове вилучення депозитів і фінансові кризи.

Економічні агенти, як правило, зацікавлені в тому, щоб їх гроші мали відносно стабільну купівельну спроможність. Тому резиденти країн з високою і мінливою інфляцією внутрішніх цін віддають перевагу більш стабільній іноземній валюті. Інакше кажучи, коли купівельна спроможність національних грошей падає щодо стабільних іноземних, частка іноземної валюти у фінансовому обороті має тенденцію до збільшення. Доларизація часто є наслідком тривалої макроекономічної, політичної та курсової нестабільності, зниження купівельної спроможності власної грошової одиниці, що додатково посилює ризики ліквідності, платоспроможності та валютний ризик в країні.

Так, в Україні за останні п'ять років відбувається поступове збільшення доларизації в сегменті заміщення активів національного господарства, коли іноземна валюта переважним чином використовується як засіб кредитування та заощадження. За даними Національного банку України та нашими власними розрахунками з'ясовано, що домашні господарства все більше при отриманні кредитів надають перевагу іноземним валютам. На кінець 2006 р домашні господарства взяли кредитів у комерційних банків на суму 82,010 млрд грн, в т.ч. у національній валюті на 30,693 млрд грн (або 37,43 % до всіх кредитів домашнім господарствам), в іноземних валютах на 51,317 млрд грн (або відповідно 62,57 %). При постійній динаміці до збільшення, в серпні 2010 р. аналогічний показник вже становить 218,987 млрд грн, в т.ч. в гривнях 63,189 млрд грн. (або 28,86 %), в іноземних валютах 155,798 млрд грн (або 71,14 %). Як бачимо, приріст доларизації

кредитування домашніх господарств у відсотках за аналізованій період складає майже 10 %, а у сумарних величинах майже 137 млрд грн. При цьому, якщо даний вид кредитування розглянути у розрізі його трьох підвидів (споживче кредитування; кредитування на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інше кредитування), то доларизація у відсотках за ними, на серпень 2010 р., складає – 60,18 %; 88,34 % та 46,69 % відповідно [6].

Відсоток доларизації кредитів домашніх господарств та нефінансових корпорацій (станом на серпень 2010 р. складає 38,36 %) можна пояснити, в першу чергу різницею між ставками кредитування у національній та іноземних валютах (авт. – деколи така різниця становила 5-7 % річних), що не сприяло вибору позичальником валюти кредитування – національної грошової одиниці. Особливо це стосувалося великих кредитів на нерухомість, де позичальник розраховував на економію при кредитуванні у валюті і де, як ми бачимо, найбільший відсоток доларизації (88,34 %). Ця статистика також пояснює чому відбувається заміщення національних грошей іноземними валютами при операціях купівлі– продажу об'єктів нерухомості в Україні. На жаль, даний сегмент доларизації в українській економіці, за відсутності достовірної інформації, об'єктивно вирахувати практично неможливо.

Пояснення динаміки доларизації депозитів в Україні, на нашу думку, може будуватися на спробі підприємств та населення застрахувати вартість своїх заощаджень від зменшення купівельної спроможності при постійно високих темпах інфляції і зростанні споживчих цін. За аналогічний досліджуваний період (з 2006 р. по серпень 2010 р.) загальні депозити в Україні зросли з 185,917 млрд грн. до 383,669 млрд грн, тобто майже в 2 рази. При цьому рівень їх доларизації також зріс з 38,09 % у 2006 р. до 43,23 % у серпні 2010 р. На початку поточного року цей показник був ще вищим (48,32 %), хоча його зниження за 8 місяців поточного року на 5 % говорить про те, що ситуація поступово змінюється в кращу сторону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що доларизація не являється «екзотичним» або екстремальним видом обігу грошей на монетарному ринку кожної окремої країни в світі. Достатня кількість країн використовує або частково використовує у великому проміжку часу у власній грошовій системі ту чи іншу іноземну валюту основним або другорядним платіжним засобом. При цьому країни та території не втрачають своєї політичної та економічної незалежності. Існує полярний погляд серед науковців, щодо необхідності та переваг впровадження доларизації як для країни, яка запроваджує її, так і для країни валютного «донора».

Українські реалії даного процесу говорять, що доларизація набуває загрозливого характеру, особливо в споживчому кредитуванні та кредитуванні купівлі нерухомості домашніх господарств. Це на нашу думку, повинно зумовити більш широку наукову дискусію з даної проблеми в українській науці, та більш ретельне ставлення з боку регулюючих органів в державі. Динаміка нарощення доларизації в економіці України стала результатом високої інфляції внутрішніх цін, падіння та коливань купівельної спроможності національної валюти, різниці процентних ставок гривневих кредитів та кредитів в іноземній валюті, макроекономічної, політичної та курсової нестабільності, що в цілому ставить під загрозу досягнення економічного розвитку держави.

Література

1. Моисеев С. Валютная гегемония: Официальная долларизация / С. Моисеев // Валютный спекулянт. – май 2001. – С. 18–21 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.internettrading.ru/pdf/Articles/2001-5/18-21.pdf>.
2. Википедия – свободная энциклопедия / Долларизация // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Долларизация>.
3. Русак Д. Порівняльні перспективи грошово – кредитної системи країн ЦСЄ в контексті їх входження у Єврозону // Д.М. Русак, А.В. Терес // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 4. – Т. 1. – С. 145–149.
4. Официальный сайт Сергея Глазьева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://glazev.ru/econom_polit/2450.
5. Сандоян Э. Воздействие долларизации на макроэкономическое равновесие в переходных и развивающихся экономиках / Э. Сандоян, Э. Карапетян // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rau.am/downloads/Sandoyan/new_st/45.pdf.
6. Офіційний сайт Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bank.gov.ua>.

Надійшла 9.9.2010 р.